

กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก
อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,
Mahachanachai Distruct, Yasothon Province

บัณฑิต วงศ์มัน^{1*} และรัตนะ ปัญญาภา²
Bundit Wongmun^{1*} and Rattana Panyapa²

Received : December 10, 2023; Revised : December 28, 2023; Accepted : December 31, 2023

บทคัดย่อ (Abstract)

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษากระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และ2) เสนอแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลและวิเคราะห์จากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดสนทนากลุ่ม มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 คน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ส่วนราชการระดับท้องถิ่นอำเภอและจังหวัด ระยะเวลาในการศึกษาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม - ตุลาคม 2566 แนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ศึกษาครั้งนี้ได้แก่แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น, การบูชาด้วยข้าว, สินค้าวัฒนธรรมและอำนาจละมุน และทฤษฎีกระบวนการกลายเป็นสินค้า

ผลการศึกษาพบว่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เกิดขึ้นจากเงื่อนไขประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และความทันสมัย จนกระทั่งถูกอธิบายช่วงชิงความหมายและทำให้

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี; Faculty of Humanities and Social Sciences, Ubon Ratchatani Rajabhat University, Thailand.

²คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี; Faculty of Education, Ubon Ratchatani Rajabhat University, Thailand.

*Corresponding Author; e-mail : bundit.wG64@ubru.ac.th

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. *Journal of Local Governance and Innovation*. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

เป็นสินค้าซึ่งแบ่งได้ 3 ยุคดังนี้ยุคที่ 1 สร้างบ้านแปงเมือง (ก่อนปี พ.ศ.2500) ยุคประเพณีชาวบ้านเกิดจากความเชื่อความศรัทธาเรื่องดอกกมณฑารพ ซึ่งได้เริ่มมีฐานะเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมชนิดหนึ่งที่มีคุณค่าต่อจิตใจและเกี่ยวข้องกับฮีต 12 วิถีเกษตรกรรม มีพระสงฆ์และชาวบ้านเป็นแกนหลักใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวในการทำขนาดมาลัยไม่เกิน 1 เมตร ต่อมาในยุคที่ 2 ประเพณีท้องถิ่น (พ.ศ.2540 – 2555) เริ่มมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เทศบาลตำบลฟ้าหยาด, อำเภอมหาชนะชัย, การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เพิ่มกิจกรรมภายในงาน เช่นขยายระยะเวลาการจัดงานเป็น 3 – 5 วัน ,คอนเสิร์ต,การประกวดมาลัยข้าวตอกชิงถ้วยพระราชทาน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดการว่าจ้างรับเหมาทำมาลัยข้าวตอกขึ้น และต่อมาในยุคที่ 3 ยุคกลายเป็นสินค้า (พ.ศ. 2556 – 2566) ยุคประเพณีท่องเที่ยว ที่เกิดจากนโยบาย 5 F มาลัยข้าวตอกได้มีขนาดใหญ่่อลังการ มีการรับรางวัล บวงสรวง พิธีเปิดงาน รูปแบบของการจัดงานจะอยู่ภายใต้ระเบียบของรัฐ และนโยบายการส่งเสริมให้วัฒนธรรมเป็นสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็น soft power ส่วนแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก สามารถกำหนดในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์คือควรมาลัยข้าวตอกไว้ในคำขวัญจังหวัดยโสธร เพื่อต่อยอดนโยบาย “เกษตรอินทรีย์วิถีอีสาน” ส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบกลุ่มจังหวัด และท่องเที่ยวชุมชน ในเชิงปฏิบัติควรประเมินผลการจัดงานเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ วิธีการจัดงาน บุคลากร งบประมาณ และการมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยว และ soft power ต่อไป

คำสำคัญ (Keywords) : เทศกาล, สินค้าทางวัฒนธรรม, อำนาจละมุน, มาลัยข้าวตอก, กระบวนการกลายเป็นสินค้า

Abstract

The purpose of this research was to study the Examine the process of transforming the ritual of threshing rice into a commodity in the traditional ceremony of "Ma Lai Kao Tok" in the district of Maha Chana Chai, Yasothon province. Propose conservation and promotion strategies for local wisdom. This qualitative research collects and analyzes data from documents, observations, in-depth interviews, and group discussions. Key informants include 30 individuals, consisting of monks, community leaders, and local government representatives at

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหา

ชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

the district and provincial levels. The study period spans from May to October 2016. The theoretical frameworks used in this research include the concepts of local wisdom, rice worship, cultural commodities, the dynamics of power, and the theory of the process of commodification

The results of the study showed that tradition of "Malai Khao Tok" (rice offering ceremony) arises from historical, social, cultural, economic, and political conditions, evolving to become a commodity divided into three periods as follows: First Period: Building Village Communities (Before 2500 B.E.): In this period, the ceremony in village communities originated from beliefs in the spiritual significance of the "Dok Mon Tharap" flower. It began as a cultural commodity associated with the 12 agricultural seasons, with monks and villagers being the main participants. Personal funds were used to create small-scale rice offering displays not exceeding 1 meter. Second Period: Local Tradition (B.E. 2540 – 2555): During this period, local government entities such as Tambon Fayhad Municipality, Maha Chana Chai District, and the Tourism Authority of Thailand became involved. Activities within the ceremony expanded to include a 3-5 day duration, concerts, and a competition for the best rice offering, awarded with a royal trophy. This led to the outsourcing of creating the rice offerings. Third Period: Tourism Tradition (B.E. 2556 – 2566): The ceremony evolved into a tourism commodity under the "5F" policy, resulting in large-scale and spectacular rice offerings. The events now include processions, opening ceremonies, and are organized under state regulations. The focus shifted towards making cultural heritage a commodity, particularly emphasizing "soft power." Policy and strategies should align with the preservation and promotion of local wisdom, positioning the "Malai Khao Tok" as a slogan for Yasothon province. This supports the "Organic Agriculture, Isaan Lifestyle" policy, promoting group tourism and community-based tourism. In practice, the

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. **Journal of Local Governance and Innovation**. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2024.10>

assessment of event management, methods, personnel, budgeting, and participation is crucial for sustainable tourism and soft power development.

Keywords : Festival, Cultural Commodities, Soft Power, Hae Malai Khaow Tok, The Commodification

บทนำ (Introduction)

“มนุษย์ในโลกใบนี้มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุด” เป็นหนึ่งในวาทกรรมที่อดัม สมิธ (Adam Smith) บิดาแห่งวิชาเศรษฐศาสตร์ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “The Wealth of Nations” (อารีย์เชื้อเมืองพาน, 2552) ซึ่งส่งผลให้เกิดการบริโภคและแปรสภาพเป็นสินค้าและบริการ (Commoditization) ไม่เว้นแม้กระทั่งประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา โดยในช่วงปี ค.ศ. 1940 ทีโอดอร์ ออดอร์น (Theodor Adorno) และ แมกซ์ ฮอร์กไฮเมอร์ (Max Horkheimer) ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์นี้ว่า “วัฒนธรรมไม่เพียงแต่เป็นเหมือนกระจกสะท้อนภาพสังคมเท่านั้นแต่ยังมีบทบาทสำคัญในการปรับสร้างสังคมและกระบวนการผลิตผลงานทางวัฒนธรรมได้เคลื่อนย้ายจากเรื่องศิลปะมาสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรมซึ่งเน้นเรื่องของผลกำไรและการลงทุนเป็นหลัก จึงอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสังคมได้รับการแปรรูปให้กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่สามารถวัดคุณค่าได้ด้วยเงินตรา” (กฤตยภรณ์ตันติเศรษฐ, 2556)

ในปี พ.ศ. 2520 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) มีนโยบายยกระดับการจัดงานในภูมิภาคต่าง ๆ ให้ยิ่งใหญ่มากขึ้นเช่น ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีถือศีลกินเจ จังหวัดภูเก็ต เป็นต้น จนกระทั่ง พ.ศ.2540 นโยบาย Amazing Thailand ได้เกิดขึ้นเพื่อมุ่งแก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง โดยส่งเสริมให้ทุกจังหวัดแสวงหาจุดขายไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ ป่า ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่นต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้สิ่งเหล่านั้นสร้างรายได้ ซึ่งส่งผลให้ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด และเป็นรายได้หลักของประเทศไทย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2563 เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ส่งผลกระทบต่อทั่วโลก รัฐบาลไทยมีนโยบายผลักดันวัฒนธรรมที่มีศักยภาพ 5 F ประกอบด้วย Food (อาหาร) Film (ภาพยนตร์) Fashion (ผ้าไทยและแฟชั่น) Fighting (ศิลปะการต่อสู้) และ Festival (เทศกาลประเพณีสู่ระดับโลก) โดยมีเป้าหมาย

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหา

ชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

สำคัญเพื่อส่งเสริมให้สินค้าทางวัฒนธรรมกลายเป็นอำนาจละมุน (Soft Power) และกระตุ้นให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2565)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นหนึ่งในภูมิภาคที่มีความหลากหลายทั้งด้านภาษา วัฒนธรรม รูปแบบความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณี ซึ่งตลอดทั้ง 12 เดือนจะมีเทศกาลงานบุญฮีตสิบสอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถนำมาเป็นจุดขายในดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ สามารถก่อให้เกิดรายได้จำนวนมหาศาล ซึ่งการจัดงานเทศกาลประเพณีในปัจจุบันไม่เพียงแต่หมายถึงการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมีเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการเมืองด้วย (เอกวิทย์, 2550)

ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เป็นประเพณีในฮีต 12 ของชาวอีสานสะท้อนความเชื่อเรื่องดอกมณฑารพซึ่งเป็นดอกไม้สวรรค์ ปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนที่ว่าด้วยพระสูตรต้นตปิฎก บทปรินิพพานสูตร (พระครูอมรโชติวัฒน์เจ้าคณะอำเภอคำเขื่อนแก้วค้อวัง, 2566) กล่าวคือ ดอกมณฑารพ เป็นดอกไม้บนสวรรค์จะมีความสวยงามและมีกลิ่นหอมเป็นพิเศษ จะร่วงหล่นมายังโลกมนุษย์ในเวลาที่เหมาะสมเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ จตรุงคสันนิบาต และทรงแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร เพื่อไปสักการบูชาและรำลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวบ้านฟ้าหยาดจึงได้เปรียบข้าวตอกเป็นดอกมณฑารพนำไปบูชาพระเนื่องในวันวิสาขบูชา และกลายเป็นประเพณีที่งดงามและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนลุ่มน้ำชีแห่งนี้ มายาวนานกว่า 158 ปี จากประวัติความเป็นมาจากการสร้างวัดหอทอง โดยคณะสงฆ์ธรรมยุติกวัดที่ 6 ของเมืองอุบลราชธานีเมื่อปี พ.ศ.2408 โดยทำคำพูนสุวรรณกฐ (พระเรื่องไชยชนะ) เจ้าเมืองมหาชนะชัย ที่ได้สร้างวัดแห่งแรกเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ผนวกกับวิถีชีวิตของชาวบ้านฟ้าหยาด ซึ่งถือคติการทำบุญวันเปิดเล่าคือวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 คือจะต้องทานให้พระภิกษุผู้ทรงศีลฉันก่อนหรือถวายวัดก่อน นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่เริ่มจากการนำข้าวตอกคั่วจัดใส่พานเป็นพุ่มมาถวายพระ ต่อมาเริ่มผูกด้วยฝ้าย เสียบใส่ทางมะพร้าวพร้อมกับต้นเงินแท้ไปถวายพระ จากนั้นเริ่มนำลูกปัดหลากสีมาเป็นองค์ประกอบปรับเปลี่ยนมาเป็นมาลัยแขวนจนกระทั่งปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาได้ยังลึกในอำเภอแห่งนี้มาช้านานจึงก่อให้เกิดพิธีกรรมจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญ ในที่สุด (พิรติจิงประกอบ, 2561) ต่อมาในปี พ.ศ.2545 เทศบาลตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัยได้เข้ามาสนับสนุนและยกระดับการจัดงานให้มีความยิ่งใหญ่และกระทรวงวัฒนธรรม ได้ขึ้นบัญชีเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พ.ศ. 2548 จนกระทั่งในปี พ.ศ.2566 ได้คัดเลือกให้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เป็น 1 ใน 16 เทศกาลประเพณีเพื่อยกระดับสู่ชาติ และนานาชาติ

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. Journal of Local Governance and Innovation. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

ขับเคลื่อนงานตามโมเดลเศรษฐกิจใหม่ BCG รวมทั้งผลักดัน Soft Power ความเป็นไทย และอุตสาหกรรมวัฒนธรรมที่มีศักยภาพ 5F พื้นฟูเศรษฐกิจฐานรากหลังสถานการณ์โควิด 19 ปัจจุบัน ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกของอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ถือว่าเป็นประเพณีแห่พวงมาลัยที่ทำมาจากข้าวตอกแตกและมีแห่งเดียวในโลก ซึ่งหน่วยงานภาครัฐ ประชาชนทุกภาคส่วนจะให้ความสำคัญกับประเพณีนี้เป็นอย่างมาก เพราะนอกความสุขทางใจที่ได้จากการร่วมร้อยมาลัยข้าวตอกกลายเป็นพุทธบูชาแล้ว การจัดงานยังก่อให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน และสร้างชื่อเสียงให้อำเภอมหาชนะชัยรู้จักไปทั่วประเทศ

ดังที่กล่าวมาข้างต้นประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธรได้เกิดจากความเชื่อความศรัทธาเรื่องดอกมณฑารพ และมีการปรับเปลี่ยนจากรูปแบบจากประเพณีชาวบ้าน สู่ประเพณีท้องถิ่น และได้กลายเป็นประเพณีเชิงการท่องเที่ยวจนกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม จากประเพณีที่เคยจัดในชุมชนเล็ก ๆ เมื่อถูกยกระดับเพิ่มรูปแบบการจัดงานเป็น 3-5 วัน เพิ่มกิจกรรมประกวดแข่งขันมากมาย ประกวดมาลัยข้าวตอก ประกวดขบวนรถแห่ ประกวดธิดามาลัยข้าวตอก การแสดงแสงสีเสียง การเพิ่มจำนวนผู้รับรางวัล การแสดงคอนเสิร์ต เป็นต้น ซึ่งทุกกิจกรรมล้วนแต่มุ่งหวังเพื่อดึงดูดความสนใจให้กับนักท่องเที่ยว และตอบสนองต่อนโยบายของรัฐในการส่งเสริมให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบาย Soft Power ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้กลายเป็น “สินค้าวัฒนธรรม” หรือ “สิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม” ที่สามารถวัดคุณค่าได้ด้วยเงินตรา ตามที่ไอذور ออดอร์น (Theodor Adorno) และ แมกซ์ ฮอร์กไฮเมอร์ (Max Horkheimer) ตลอดจนนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร และแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษากระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกอำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
2. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหา

ชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) จำนวน 30 คน ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้จัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก จำนวน 8 คน ประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร, ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี, วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร, ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานอุบลราชธานี, นายอำเภอมหาชนะชัย, ท้องถิ่นอำเภอมหาชนะชัย, นายกเทศมนตรีตำบลฟ้าหยาด และผู้อำนวยการกองการศึกษา 2) กลุ่มผู้มีความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 12 คน ประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัดหอก่อง, ผู้นำชุมชน, ประชาชนชาวบ้านและคณะกรรมการตัดสินมาลัยข้าวตอก 3) กลุ่มช่างรับเหมาทำมาลัย จำนวน 5 คน ประกอบด้วยร้านใบเรียวฟลาวเวอร์, ร้านซุ้มมลิวัลย์, ร้านใบบอนดิไซเนอร์, กลุ่มศิลปินเยาวชนฟ้าหยาด และกลุ่มวิสาหกิจเศรษฐกิจพอเพียงฟ้าหยาดพัฒนา 4) กลุ่มธุรกิจร้านค้าในท้องถิ่น จำนวน 5 คน ประกอบด้วยร้านจินารัตน์, ร้านป.ปู, ร้านบ้านของฝากมหาชนะชัย, ร้านลาบบ้านเฮา และร้านศรีเจริญคาเฟ่

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

(1) ศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) เพื่อรวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือราชการ และ เอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

(2) การสังเกตการณ์ (Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

(3) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interviews) เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของชุมชน ความเชื่อ ภูมิปัญญา ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

(4) การสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร

การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analytics) โดยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และการสังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) โดยมุ่งพรรณนาและอธิบาย

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และนำข้อมูลทั้งหมดมาจำแนกตามหัวข้อ ระยะเวลา (Time line) เพื่อบรรยายให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ผลการวิจัย (Research Results)

การศึกษาเรื่องกระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ได้สะท้อนถึงสาเหตุ กระบวนการ และการดำรงอยู่ของประเพณีที่ดำรงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันท่ามกลางความเชื่อความศรัทธาและการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากประเพณีชาวบ้าน สู่ประเพณีท้องถิ่น และได้กลายเป็นประเพณีเชิงการท่องเที่ยวในที่สุด ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกตามแนวคิดกระบวนการกลายเป็นสินค้า สามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุค ที่ชัดเจนได้ดังนี้

ยุคที่ 1 สร้างบ้านแปงเมือง (ช่วงก่อนปี พ.ศ.2500) นับตั้งแต่ที่อำเภอมหาชนะชัย ได้กลายเป็น 1 ใน 9 อำเภอของจังหวัดยโสธร ในปัจจุบันนั้น อำเภอมหาชนะชัยเป็นเมืองเก่าแก่เกี่ยวเนื่องกับเมืองอุบลราชธานี นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2406 คู่กับเมืองพิบูลมังสาหาร เมืองตระการพิชผล เมืองมหาชนะชัย ซึ่งตลอดระยะเวลาเกือบ 160 ปีที่ผ่านมาสิ่งที่ควบคู่กับการสร้างบ้านแปงเมืองคือ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาซึ่งชาวบ้านฟ้าหยาดได้นำข้าวตอก ที่เกิดจากข้าวเหนียวคั่วให้เนื้อข้าวสุกขยายตัวดันเปลือกแตกบานออกมีสีขาวนวลรูปทรงคล้ายดอกไม้ มาประดิษฐ์ตกแต่งเป็นพวงมาลัยที่ประณีตงดงาม และคิดประดิษฐ์เครื่องบูชาขึ้นรูปเป็นพวงดอกไม้สวยงามและมีกลิ่นหอม ซึ่งในยุคนี้มาลัยข้าวตอกได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและแนวคิดการใช้ “ข้าว” เป็นเครื่องบูชา พระพุทธเจ้าการสร้างสรรค์สะท้อนความเชื่อเรื่อง “ดอกมณฑารพ” ดอกไม้สวรรค์ ซึ่งชาวบ้านฟ้าหยาดร่วมกันรักษาภูมิปัญญานี้ นอกจากนั้นมาลัยข้าวตอกยังสะท้อนให้เห็นถึง วิธีการเกษตรซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าการทำมาลัยข้าวตอกเป็นการขอบคุณข้าวที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวนา ดังเช่นส่วนหนึ่งของคำสัมภาษณ์ที่ว่า “มาลัยข้าวตอกแบบสายฝนสื่อถึงฝนฟ้าอากาศอุดมสมบูรณ์ ยิ่งมาลัยมีการร้อยให้สวยงามมากเท่าไรก็สะท้อนว่าปีนี้ฝนฟ้าจะบริบูรณ์น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ส่วนมาลัยข้าวตอกแบบข้อเชื่อว่าในปีนั้นผลผลิตที่เป็นข้าวออกรวงอย่างสวยงามให้ผลผลิตเป็นกลุ่มเป็นก้อนแก่ชาวนา” (ทิพรัตน์, 2566) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในยุคสร้างบ้านแปงเมือง ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ได้เริ่มมีฐานะเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมชนิดหนึ่งที่มีคุณค่าต่อจิตใจในด้านความเชื่อที่มีต่อพระพุทธศาสนา และฮีต 12 นับเป็นประเพณีที่เชื่อมโยงความรักความสามัคคีให้เกิดแก่คนในท้องถิ่น มีลักษณะสำคัญของการเป็นภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น ขณะที่

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหา

ชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgsirru.2024.10>

สภาพสังคม เศรษฐกิจ และการขยายพื้นที่ของชุมชน ส่งผลโดยตรงให้พื้นที่ทางการเกษตร ได้ถูกแปรสภาพเป็นที่อยู่อาศัย ศูนย์ราชการ เริ่มส่งผลต่อรูปแบบการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ที่เป็นงานบุญประเพณีของชาวบ้านเริ่มเข้าสู่เข้าสู่ยุคประเพณีท้องถิ่น

ยุคที่ 2 ประเพณีท้องถิ่น (ช่วงปี พ.ศ.2540 – 2555) ในช่วงนี้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้รับอิทธิพลจากกระแสสังคมสมัยใหม่ เช่น การศึกษา เทคโนโลยี ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยเฉพาะการยกฐานะจากสุขาภิบาลฟ้าหยาดเป็นเทศบาลตำบลฟ้าหยาด เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาลซึ่งกำหนดอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น ประกอบกับนโยบาย Amazing Thailand ส่งผลให้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากก่อให้เกิดการแข่งขันเพื่อมุ่งหวังเงินรางวัลและชื่อเสียง ทำให้มาลัยข้าวตอกที่สร้างขึ้นจากความรักเพื่อเป็นพุทธบูชากลายเป็นเชิงพาณิชย์ และในยุคนี้ยังมีการเพิ่มองค์ประกอบต่าง ๆ ให้งานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก กลายเป็นสินค้าเพื่อดึงดูดความน่าสนใจจากนักท่องเที่ยว เช่น การพ้อนรำบวงสรวงผู้คนกว่าพันคน การจัดแสดงแสงสีเสียง การประกวดธิดามาลัยข้าวตอก เป็นต้น ทั้งนี้ฝ่ายจัดงานต่างมองเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้สามารถเพิ่มสีสัน ความน่าสนใจให้กับงานประเพณีได้ ดังเช่นส่วนหนึ่งของคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ในตอนนั้นเทศบาลตำบลฟ้าหยาด ได้เชิญคณะของ ททท. มาร่วมพิธีเปิดงาน และดูรูปแบบการจัดงาน โดย ททท. รับปากว่าจะช่วยในด้านการประชาสัมพันธ์การจัดงานให้และบรรจุเข้าในปฏิทินการท่องเที่ยว นับเป็นความสำเร็จและภาคภูมิใจในการยกระดับประเพณีชาวบ้านสู่ประเพณีท้องถิ่น ” (ชัชวาล นายกเทศมนตรีตำบลฟ้าหยาด, 2566) นอกจากนี้ “ในช่วงแรกที่มีท้องถิ่นทั้ง 10 แห่งเข้าร่วมงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก จะประสบปัญหาในเรื่องต้นทุน ในการทำมาลัยข้าวตอกที่เพิ่มสูงมากแม้จะมีประชาชนชาวบ้าน เป็นครู ก ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ ขึ้นตอนต่าง ๆ แต่เมื่อฝึกอบรมแล้วหลายพื้นที่ยังขาดความเชี่ยวชาญ การคว่ำ ทำให้สูญเสียข้าวเปลือกไปจำนวนมาก ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม เบี้ยเลี้ยง ค่าอาหาร ซึ่งบานปลายไปส่งผลต่อต้นทุนวัตถุดิบต่าง ๆ ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง ได้เริ่มมีการว่าจ้างช่างทำมาลัยข้าวตอก ซึ่งเป็นประชาชนชาวบ้านกลุ่มผู้รับเหมาในเขตเทศบาลตำบลฟ้าหยาด ในช่วงแรกราคาจะประมาณ 10,000 -15,000 บาท ” (ณรงค์นิจท้องถิ่นอำเภอมหาชนะชัย, 2566)

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. *Journal of Local Governance and Innovation*. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

ยุคที่ 3 กลายเป็นสินค้า (ช่วงปีพ.ศ. 2556 – 2566) ในช่วงนี้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้กลายเป็นประเพณีท่องเที่ยว เนื่องมาจากการเข้ามาของสื่อสังคมออนไลน์เช่น Facebook และการมีเจ้าภาพ คือ เทศบาลตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้ามาบริหารและกำหนดทิศทางของการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ากระทรวงวัฒนธรรม ได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ ททท. ที่เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ประชาสัมพันธ์ ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้มาลัยข้าวตอกมีขนาดใหญ่ขึ้น แต่ทั้งนี้รูปแบบการจัดงานยังคงต้องอิงระเบียบหรือพิธีการแบบภาครัฐ เช่นการจัดขบวนแห่ การจัดพิธีเปิดงาน การกำหนดเงินรางวัลการประกวด เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าหน่วยงานภาครัฐ มีบทบาทสำคัญที่ส่งผลให้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกการกลายเป็นสินค้ามากขึ้น ดังเช่นส่วนหนึ่งของคำสัมภาษณ์ที่ว่า “ที่ผ่านมาประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก จะมีเพียงเทศบาลตำบลฟ้าหยาดเป็นเจ้าภาพ แต่นโยบายจากนายสุวัฒน์ เข็มเพชร นายอำเภอมหาชนะชัย ที่อยากยกระดับให้เป็นงานประเพณีระดับอำเภอ จึงประสานให้ 10 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดงานและทำให้ตลอดระยะเวลา 10 กว่าปีได้เห็นถึงการมีส่วนร่วมที่ประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของ แสดงอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น การแต่งกายด้วยผ้าไหมทอมือ การนำสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบ และหน่วยงานต่าง ๆ มีกิจกรรมเสริมสีสันเพิ่มขึ้น เช่น ประกวดส้มตำลีลา ประกวดแข่งขันทำลาบยโส ประกวดร้องเพลงผู้นำท้องถิ่นท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการแข่งขันและเกิดสำนึกว่ามาลัยข้าวตอกคืองานบุญของอำเภอมหาชนะชัยอย่างแท้จริง” (นงค์นิงท้องถิ่นอำเภอมหาชนะชัย, 2566) นอกจากนี้การกำหนดหลักเกณฑ์ในการประกวดมีผลอย่างมากที่ทำให้เกิดการแข่งขันในกลุ่มช่างทำมาลัยข้าวตอก ส่งผลให้ต้นทุนในการผลิตมาลัยข้าวตอกเพิ่มขึ้น เฉลี่ยประมาณ 15,000 - 30,000 บาท เกิดการจ้างแรงงาน ราคาจ้างจะอยู่ที่เมตรละ 4 บาท ทำให้เกิดการแข่งขันในกลุ่มช่างทำมาลัยข้าวตอก การได้รับพระราชทานถ้วยรางวัลพระราชทานถือเป็นเกียรติประวัติสำหรับชุมชนและกลุ่มผู้รับเหมา ซึ่งการันตีผลงานและมีโอกาสในการได้รับว่าจ้างในปีต่อไป โดยในเดือนกรกฎาคม 2566 อนุสร อ.ส.ท.ได้นำภาพของสุวรรณา ศิลาพล คู่กับมาลัยข้าวตอกที่วัดหอก่องขึ้นปกนิตยสาร ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงยุคที่ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้กลายเป็นสินค้าอย่างแท้จริง

ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ที่กล่าวมาทั้ง 3 ยุค ได้เข้าสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้า ซึ่งชัดเจนที่สุดคือประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกได้เกิดการผลิตและรับเหมาในเชิงธุรกิจ โดยมีกลไกในธุรกิจรูปแบบการจัดงาน เพื่อให้การสร้างมาลัยข้าวตอกให้มีขนาด

ใหญ่อยู่ถึงการ สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของวัตถุประสงค์ในการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ในช่วงก่อนเป็นสินค้าพบว่าชาวบ้านจะใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัว การเรียไร การผลิตในครัวเรือน พันธุ์ข้าว มาจากการผลิตในชุมชน และเมื่อเริ่มกลายเป็นสินค้าทำให้เกิดการรวมตัวของชุมชนองค์กรอย่างเป็นทางการ เกิดการเรียไร เงินสนับสนุนจากภาครัฐ หลายหน่วยงานการผลิตแบบอุตสาหกรรม การว่าจ้าง การรับเหมา พันธุ์ข้าวมาจากโรงสี เป็นต้น ส่วนในด้านประเภทและลักษณะของมาลัยข้าวตอก เดิมใช้การออกแบบตามจินตนาการมีประเภทมาลัยโบราณ มาลัยข้อ และมาลัยสายฝน และเมื่อกลายเป็นสินค้ามีการใช้ระบบคอมพิวเตอร์กราฟฟิกมาออกแบบกำหนดลวดลายเหลือเพียงประเภทมาลัยข้อ และมาลัยสายฝน ในด้านรูปแบบการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เดิมจะกำหนดก่อนวันมาฆบูชาเพียงวันเดียว ปัจจุบันขยายจากวันเดียวเป็นสามถึงห้าวัน เพิ่มกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น อาทิการประกวดธิดามาลัยข้าวตอก การแสดงแสงสีเสียง การแสดงคอนเสิร์ต การจัดนิทรรศการของส่วนราชการ ผู้เกี่ยวข้องกับประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก และเมื่อเริ่มกลายเป็นสินค้า เริ่มมีกลุ่มเอกชนและธุรกิจท้องถิ่น อาทิ บริษัทผลิตภัณฑอาหารไทย บริษัททัวร์ และสื่อมวลชน เข้ามามีบทบาทมากขึ้น จึงนับได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลให้จัดงานประเพณีกลายเป็นสินค้า เนื่องจากต้องถูกปรับเปลี่ยนความหมายและคุณค่าด้วยปัจจัยต่าง ๆ และถูกเชื่อมโยงกับเรื่องผลประโยชน์ทางธุรกิจ การเมือง และระเบียบกฎหมายโดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ ล้วนมีผลทำให้ประเพณีมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงในเชิงสินค้าและบริการเพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของวัฒนธรรม นอกจากนี้ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ทั้งด้านบวกและด้านลบในมิติต่าง ๆ ประกอบด้วยด้านเศรษฐกิจ พบว่ามาลัยข้าวตอกสามารถสร้างรายได้ให้กับผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน ได้แก่ ช่างทำมาลัยข้าวตอก ผู้ประกอบการ ด้านสังคมและวัฒนธรรม พบว่าส่งผลให้เกิดการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนด้านการเมืองและสิ่งแวดล้อม พบว่าไม่มีผลต่อคะแนนนิยมของฝ่ายการเมือง แต่มีผลต่อปริมาณขยะ การย่อยสลายของลูกปัดพลาสติก และมลภาวะทางเสียง เป็นต้น

แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกพบว่ามีข้อค้นพบที่สอดคล้องในการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก จากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ผู้มีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบาย แผนงาน และมีผลต่อการตัดสินใจของงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ตลอดจนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการ

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. *Journal of Local Governance and Innovation*. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

พัฒนา ส่งเสริม และต่อยอดให้มาลัยข้าวตอกกลายเป็นสินค้า เช่นนายอำเภอมหาชนะชัย, ผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร, วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร, ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานอุบลราชธานี, ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้จัดสนทนากลุ่ม เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม 2566 พบประเด็นที่สามารถกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริม ดังนี้

ด้านการต่อยอดประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก พบว่าจากนโยบาย “เกษตรอินทรีย์วิถีอีสาน” มีสอดคล้องกับนโยบายจังหวัดยโสธร ซึ่งงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกสามารถต่อยอดไปสู่งานระดับจังหวัด และยกระดับสู่เทศกาลท่องเที่ยวระดับนานาชาติได้ โดยกระทรวงวัฒนธรรมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาวัฒนธรรมอำเภอมหาชนะชัย ต้องมีส่วนร่วมและบูรณาการทำงานร่วมกัน” (ชลธิยังตรงผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี, 2566) ส่วนในประเด็นคำขวัญที่จะเพิ่มประโยคที่ว่า “ร้อยมาลัยข้าวตอกงาม” จะทำให้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกมีการกล่าวถึงในมิติเศรษฐกิจ และเป็นที่ยึดจำสำหรับนักท่องเที่ยวก็เป็นสิ่งที่ชาวอำเภอมหาชนะชัยจะต้องช่วยกันผลักดันต่อไป (วิรุจวิชัยบุญผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร, 2566) นอกจากนี้กระทรวงวัฒนธรรมถือเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทโดดเด่นและมีนโยบายในการนำวัฒนธรรมมาสร้างคุณค่าให้มีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจ โดยได้สนับสนุนงบประมาณและนำเสนอ Soft Power เรื่องความเชื่ออัตลักษณ์ร่วมของเครื่องสักการบูชาในวันมาฆบูชา โดยมีเครือข่ายทางวัฒนธรรม 7 จังหวัด มาร่วมในงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก นอกจากนี้ยังมีการต่อยอดในเรื่องผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม จัดทำเป็นขนมข้าวตอกตั่ง ทาร์กข้าวตอก ข้าวกระยาสาธิต น้ำนมข้าว และจัดอบรมให้กับกลุ่มอาชีพ เป็นการจุดประกายขยายความคิดให้ชุมชน เป็นการก่อให้เกิดรายได้

ด้านการส่งเสริมสู่ประเพณี Soft Power ที่มีความยั่งยืน ซึ่งเป็นข้อเสนอที่สำคัญจากการสนทนากลุ่มซึ่งผู้แทนจากกระทรวงวัฒนธรรมได้ชี้ให้เห็นว่า “หน่วยงานได้พยายามยกระดับและผลักดันให้ชุมชนบ้านฟ้าหยาด เป็น 1 ใน 10 ชุมชนท่องเที่ยวระดับประเทศ แล้วอาจทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป ดังนั้นการเป็นเจ้าของที่ดี ต้องมีการสร้างเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยว การดูแลความสะอาด การบริหารจัดการที่ดีในชุมชน เป็นต้น” (วาสนาไชยพรรณาววัฒนธรรมจังหวัดยโสธร, 2566) ส่วนการพัฒนาต่อยอดและแก้ปัญหาด้านที่พัก หากเห็นว่าหากโรงแรม หรือรีสอร์ท ไม่เพียงพอให้ทางชุมชน จัดทำ Home Lodge หรือ Home stay เพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านพัฒนาบ้านพักตัวเอง

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหา

ชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgsirru.2024.10>

เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว โดยจัดทำแพคเกจในช่วงเทศกาลหรือรองรับนักท่องเที่ยวตลอดปี (ธงชัย แสนทวีสุขผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานอุบลราชธานี, 2566) ส่วนในด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาผ้าตัวดอก พบว่าควรมีการอนุรักษ์และจัดประกวดผ้าตัวดอกแบบโบราณตามหลักเกณฑ์หรือประเพณีนิยมที่เคยทำมา ซึ่งหากไม่อนุรักษ์รูปแบบผ้าตัวดอกแบบโบราณหรือดั้งเดิม ก็จะมีผลให้ผ้าตัวดอกสูญหายไปตามกาลเวลาเนื่องจากความคิดกระแสหลักที่เน้นความสวยงามตามยุคสมัย นอกจากนี้ควรมีการจัดทำฐานข้อมูลช่างทำผ้าตัวดอก โดยมีการขึ้นทะเบียน ควบคุมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่ม และต่อยอด มีการถอดบทเรียนเป็นหลักสูตรในสถานศึกษา โดยเฉพาะ ในเรื่องลวดลาย เพื่อให้เกิดการสืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาผ้าตัวดอกสืบต่อไป (ทรงสิทธิ์พจน์ชนะชัยประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอมหาชนะชัย, 2566)

ด้านการบริหารจัดการประเพณีผ้าตัวดอก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโทรทัศน์ให้มากขึ้น และควรมีการจัดสถานที่นั่งสำหรับนักท่องเที่ยวเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกความเป็นระเบียบสวยงามการจัดหาศิลปินลูกหลานชาวยโสธร เช่นสมจิตร บ่อทอง , ไร่ พงศธร , มนต์แคน แก่นคูณ, ต้นคูณ, ลำไย ไททองคำ, หม่ำ จ๊กมก ให้เข้ามาสนับสนุนประชาสัมพันธ์การจัดงาน ส่วนด้านงบประมาณ ในการจัดงานประเพณีผ้าตัวดอก ในภาพรวมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างชี้ว่า เงินรางวัลในการสนับสนุนแต่ละชุมชนและการประกวดต่าง ๆ ไม่เพียงพอและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังนั้นจึงควรเพิ่มงบประมาณการประกวดผ้าตัวดอก ส่วนด้านการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมพบว่าปัจจุบันเทศบาลตำบลฟ้าหยาด มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางของการจัดงานประเพณีผ้าตัวดอกซึ่งมีการจัดสรรผลประโยชน์ให้กับกลุ่มธุรกิจการเมืองต่าง ๆ ซึ่งเป็นกลุ่มหัวคะแนนดังนั้นหากต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมจึงควรเปิดเวทีให้มีการเสนอรูปแบบการจัดงาน ส่วนกรณีผ้าตัวดอกที่ไม่ได้รับรางวัลในการประกวดอย่างให้เก็บไว้ที่วัดหอก่องทั้งหมดเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถมาเที่ยวชมได้เพราะบางหน่วยงานเมื่อเสร็จสิ้นจากการประกวดจะนำไปถวายวัดที่หมู่บ้านหรือตำบลของตนเองแต่เนื่องจากขาดการดูแลรักษาที่ดีพอก็ทำให้ผ้าตัวดอกชำรุดทรุดโทรม เป็นต้น

ดังที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า แนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในประเพณีผ้าตัวดอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร มีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดยโสธรในมิติ “เมืองเกษตรอินทรีย์ เมืองแห่งวิถีอีสาน” นโยบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นโอกาสซึ่งหากได้รับการพัฒนาย่อมเกิดผลดีต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะต้นทุนซึ่งเป็นจุดแข็ง

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. Journal of Local Governance and Innovation. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisrru.2024.10>

เชื่อมโยงกับนโยบาย 5 F และประเด็น Soft Power ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในทุกด้านต้องมีส่วนร่วมและบูรณาการทำงานร่วมกันทั้งในระดับกระทรวง จังหวัด อำเภอและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และปัจจัยสำคัญคือคนในชุมชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมกำหนดในด้านนโยบาย การบริหารจัดการ และรูปแบบการจัดงาน เพื่อให้ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกดำรงอยู่สืบไป

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร เป็นประเพณีที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดของเทิดชาย ช่วยบำรุง ใน 5 ประการคือ 1. มีวัฒนธรรมเป็นฐานที่เกิดจากการบูชาในสิ่งควรบูชา 2. มีลักษณะผสมผสานทั้งในด้านการดำรงชีวิตและงานศิลปะ 3. มีความเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน 4. เน้นการปฏิบัติที่ถูกทำนองคลองธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ 5. เน้นพฤติกรรมกลุ่มของหน่วยงานทางสังคมและสถาบันสังคม ซึ่งกระบวนการทำมาลัยข้าวตอกต้องใช้กำลังกาย กำลังทรัพย์ ในทุกขั้นตอนนับตั้งแต่การคัดเลือกเมล็ดข้าว การคั่วข้าวตอก การร่อนข้าวตอก การตกแต่ง การแห่มาลัยข้าวตอก และการถวายมาลัยข้าวตอก ซึ่งล้วนเป็นภูมิปัญญาเกิดจากการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น (เทิดชาย, 2544) สอดคล้องกับผลการศึกษาที่ พิรติ จิงประกอบ ได้กล่าวถึงประเพณีแห่มาลัยข้าวตอกว่าเกิดจากการภูมิปัญญาและแนวคิดการแพร่กระจายของการใช้ข้าวเป็นเครื่องบูชาพระพุทธเจ้า ปรับเปลี่ยนมาจนเป็นมาลัยที่ใช้แขวนเป็นเครื่องบูชา นับเป็นภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษ (พิรติจิงประกอบ, 2561) มาลัยข้าวตอกสะท้อนความเชื่อเรื่องดอกมณฑารพสะท้อนถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่ได้หยั่งลึกในอำเภอแห่งนี้มาช้านานจนก่อให้เกิดพิธีกรรมจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญในที่สุด มีเพียงหนึ่งเดียวในโลก นอกจากนี้มาลัยข้าวตอกยังมีความเกี่ยวเนื่องในด้านวิถีเกษตรกรรมและการบูชาด้วยข้าว และความเชื่อที่ว่าข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน ใช้สักการะเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ ในฐานะเป็นชาวพุทธ เป็นสิ่งที่ยึดมั่นไปถวายเพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ ตามที่ตนปรารถนา และเป็นไปตามคติการทำบุญของชาวอีสานในวันเปิดเล่มคือวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 เป็นหนึ่งในเป็นฮีต 12 เมื่อถึงวันเปิดเล่มข้าวให้ถือคติการทำทานก่อน (วิเศษศักดิ์, 2560) ส่วนประเด็นอำนาจละมุน (Soft Power) นั้นจะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกับกระบวนการกลายเป็นสินค้าในประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ซึ่งเป็นสินค้าวัฒนธรรม มีความเกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อความศรัทธาระบบคุณค่าศิลปะการสร้างสรรค์ออกแบบ การพัฒนาเป็นสินค้าของที่ระลึก หรือการจัดงาน เทศกาลประเพณี

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

ให้มีความยิ่งใหญ่อยู่ลึกลงตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และนโยบาย 5 F ของรัฐบาลที่มุ่งส่งเสริมให้การจัดงานเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ยกระดับสู่การท่องเที่ยวระดับสากล เพื่อสนับสนุนให้เป็นการเกิดการสร้างเสน่ห์ ภาพลักษณ์ ความชื่นชม และความสมัครใจ โน้มน้าวผู้อื่น ให้เกิดความคุ้นเคยต่อวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งทำให้เกิดการยอมรับ การพุดซ้่า การโฆษณา และเชิญชวนให้ผู้คนได้มาสัมผัสด้วยตนเอง ซึ่งพื้นที่สังคมออนไลน์ได้สร้างประโยชน์ในการบอกเล่า นำเสนอตั้งข้อความ ภาพ เสียง หรือแม้กระทั่งการถ่ายทอดสด เปรียบเสมือนการเปิดประตูหมู่บ้านให้ผู้คนทุกมุมโลกได้มาสัมผัสด้วยตนเองอีกช่องทางมีความเชื่อมโยงกับอำนาจละมุนหรือ “อำนาจแบบอ่อน” (Soft power) และเชื่อมโยงให้โลกในยุคปัจจุบันมีลักษณะเป็นแบบหมู่บ้านโลก (Global Village) (อิงอร์, 2563) อย่างไรก็ตามพลวัตของการกระบวนการกลายเป็นสินค้าในประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอก ล้วนเกิดขึ้นจากปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม นโยบายของรัฐไทย และพลวัตความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นเอง ซึ่ง “ปัจจุบันประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอก ได้กลายเป็นประเพณีประดิษฐ์ หรือสินค้าทางวัฒนธรรมอีกประเพณีหนึ่งที่มีพัฒนาการขึ้นมาจากแนวคิดการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในยุคที่ การท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทเศรษฐกิจของประเทศไทย” (โกเมศ, 2557) นอกจากนี้ประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกได้มีการปรับเปลี่ยน สอดคล้องกับแนวคิดธีโอดอร์ ออดอร์น (Theodor Adorno) และ แมกซ์ ฮอร์กไฮเมอร์ (Max Horkheimer) ซึ่งชี้ให้เห็นชัดเจนว่าคุณลักษณะของอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมทำให้เกิดสินค้าทางวัฒนธรรม โดยเน้นมิติการผลิตวัฒนธรรม มิติตัวบนชิ้นงานวัฒนธรรม และมิติการบริโภควัฒนธรรม ส่วนแนวทางการอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเพณีแห่งมาลัยข้าวตอกพบประเด็นที่สามารถสามารถกำหนดในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์คือควรนำมาลัยข้าวตอกไว้ในคำขวัญจังหวัดโยธธา เพื่อต่อยอดนโยบาย “เกษตรอินทรีย์วิถีอีสาน” และส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบกลุ่มจังหวัดสู่การยกระดับสู่ประเพณีสู่ Soft Power และนโยบาย 5 F” ซึ่งกลไกหลักที่สำคัญในการใช้ Soft Power คือต้องเกิดจากการดึงดูดใจที่ชักจูงให้คล้อยตามโดยปราศจากการคุกคามหรือการแลกเปลี่ยนสิ่งใด ตามแนวคิดอำนาจละมุน (Soft Power) ของศาสตราจารย์โจเซฟ ไนย์ (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรสำนักวิชาการ, 2565) ส่วนในเชิงปฏิบัติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันถกแถลง เพื่อทบทวนและประเมินผล การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อหาหรือแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญามาลัยข้าวตอกในพื้นที่อย่างจริงจัง เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาปรับปรุงองค์ความรู้และการต่อยอดให้มาลัยข้าวตอกเป็นสินค้า

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. *Journal of Local Governance and Innovation*. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

การบริหารจัดการประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อาทิการเตรียมบุคลากร การบูรณาการด้านงบประมาณ และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาให้ชุมชนบ้านฟ้าหยาด ได้รับการพัฒนาที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

ในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ควรนำ “ประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก” ไว้ในคำขวัญจังหวัดยโสธร เพื่อต่อยอดนโยบาย “เกษตรอินทรีย์วิถีอีสาน” และยกระดับสู่ประเพณีสู่ Soft Power และนโยบาย 5 F” ส่วนในเชิงปฏิบัติ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันถกแถลง เพื่อทบทวนและประเมินผล การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อหาหรือแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญามาลัยข้าวตอกในพื้นที่อย่างจริงจัง เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาปรับปรุงองค์ความรู้และการต่อยอดให้มาลัยข้าวตอกเป็นสินค้า การบริหารจัดการประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อาทิการเตรียมบุคลากร การบูรณาการด้านงบประมาณ และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม

เพื่อพัฒนาให้ชุมชนบ้านฟ้าหยาด ได้รับการพัฒนาที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ควรขยายขอบเขตการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก ในมิติอื่นเพิ่มเติมเช่นค่าใช้จ่ายของการจัดทำมาลัยข้าวตอก ผลกระทบจากการรับเหมาในธุรกิจ และการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการขับเคลื่อนการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก เป็นต้นนอกจากนี้ ควรนำแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศสภาพ และบทบาทของสงฆ์มาใช้ในการวิเคราะห์เพิ่มขึ้นเนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดงานประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก นับตั้งแต่ยุคสร้างบ้านแปงเมือง จนถึงยุคประเพณีกลายเป็นสินค้า ซึ่งบทบาทของสถาบันสงฆ์ ที่มีการปรับตัวเปลี่ยนรูปแบบพิธีการบางส่วนให้สอดคล้องกับยุคสมัยประเพณีของการกลายเป็นสินค้า เช่น การจัดลำดับพิธีการถวายที่สั้นกระชับลง อาคารแสดงมาลัยข้าวตอก การสนับสนุนงบประมาณเพื่อปรับบริบทสถานที่ เพื่อให้เกิดความประทับใจต่อนักท่องเที่ยวและผู้มาชมมาลัยข้าวตอก ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการศึกษาในประเด็นด้านความหลากหลายทางเพศและบทบาทของสถาบันสงฆ์ เข้าร่วมวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นภาพปรากฏการณ์ของประเพณีท้องถิ่นได้คมชัดมากยิ่งขึ้น และเป็นที่

Citation : บัณฑิต วงศ์มัน และรัตนะ ปัญญาภา. (2567). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่มาลัยข้าวตอก อำเภอมหา

ชนะชัย จังหวัดยโสธร. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น. 8(1) : 141-158;

DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgisru.2024.10>

น่าสนใจว่ายังมีประเพณีที่มีความโดดเด่น และน่าสนใจศึกษาในหลายประเพณี เช่น ประเพณีแห่ไฟ โมงเมง บ้านบึงแก ประเพณีบุญบั้งไฟ เทศบาลตำบลฟ้าหยาด เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2565). กระทรวงวัฒนธรรม ประกาศ 16 เทศกาลประเพณีไทยให้เป็นที่รู้จักระดับนานาชาติ. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก : <https://www.mcot.net/view/DrnW6xVv>. สืบค้น 25 สิงหาคม 2566.
- กฤตยภรณ์ ตันติเศรษฐ. (2556). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกเมศ มาสขาว. (2557). เอ็นแผ่นดินนี้ว่า...ยโสธร. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.
- ชัชวาล คำแถม. (5 ตุลาคม 2566). นายกเทศมนตรีตำบลฟ้าหยาด. สัมภาษณ์.
- ชลธิ ยังตรง. (13 กันยายน 2566). ผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานี. สัมภาษณ์.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2544). ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2550). ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- นงคินิจ เกชาลาลี. (20 กันยายน 2566). ท้องถิ่นอำเภอมหาชนะชัย. สัมภาษณ์.
- ทรงสิทธิ์ พจน์ชนะชัย. (20 กันยายน 2566). ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอมหาชนะชัย. สัมภาษณ์.
- ธงชัย แสนทวิสุข. (7 กันยายน 2566). ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานอุบลราชธานี. สัมภาษณ์.
- อิงอร เนตรานนท์. (2562) พลังอำนาจแห่งชาติซอฟต์แวร์ของชาวไทยในศตวรรษที่ 21 . วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต.
- ทิพรัตน์ พรหมา. (18 สิงหาคม 2566). สัมภาษณ์.
- พระครูอมรโชติวัฒน์. (16 กันยายน 2566). เจ้าคณะอำเภอคำเขื่อนแก้ว(ธ) เจ้าอาวาสวัดหอกอง. สัมภาษณ์.
- วิเศษศักดิ์ พราวศรี. (2560). มหาชนะชัยเมืองแห่งมาลัยข้าวตอก. ยโสธร: ก้าวหน้าพริ้นติ้ง.

Citation : Wongmun, B. & Panyapa, R. (2024). The Commodification of Hae Malai Khaow Tok Festival,

Mahachanachai Distruct, Yasothon Province. *Journal of Local Governance and Innovation*. 8(1) :

141-158; DOI : <https://doi.org/10.14456/jlgrisru.2024.10>

พีรติ จีงประกอบ. (2561). แนวทางการสร้างสรรค์งานออกแบบสัญลักษณ์ความเชื่อความศรัทธา
แห่งพวงมาลัยไทย. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 14(2) : 109-139.

วาสนา ไชยพรรณนา. (11 กันยายน 2566). วัฒนธรรมจังหวัดยโสธร. สัมภาษณ์.

วิรุจ วิชัยบุญ. (11 กันยายน 2566). ผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธร. สัมภาษณ์.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักวิชาการ. (2566). **Soft Power อำนาจละมุน.**

[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก :

<https://dl.parliament.go.th/backoffice/viewer2300/web/viewer.php>. สืบค้น 20
สิงหาคม 2566.

อารีย์ เชื้อเมืองพาน. (2552). โลกวิฤติเพราะคนคิดด้านเดียว. วารสารแม่โจ้ปริทัศน์. 18(3) : 45-
48.